

похованих. Такі прикраси, порівняно недорогі, були поширені серед рядового населення античних держав Північного Причорномор'я⁵⁵.

Монети, червонолаковий і скляний посуд, ювелірні вироби свідчать про те, що сільське населення і після готської навали мало грошове господарство й вело торгівлю. Головним джерелом постачання цього району ремісничою продукцією і товарами імпортного походження, мабуть, залишався, як і раніше, Пантікапей.

В. Н. КОРПУСОВА

Сельское население позднеантичного Боспора

Резюме

Статья посвящена изучению сельского населения Европейского Боспора в позднеантичное время. На основании анализа погребального обряда и инвентаря некрополя второй половины III — конца IV в. н. э. у с. Заморское автор приходит к выводу о принадлежности некрополя греческому свободному или полусвободному земледельческому населению, более или менее однородному по социальному положению, среднему по достатку.

Наличие некоторых негреческих элементов (сарматских, меотских и др.) расценивается не как непосредственное проникновение негреческого этноса, а в плане культурных влияний и нивелировки материальной культуры, хотя в целом последняя продолжает линию развития греческих традиций.

Материалы некрополя свидетельствуют с том, что и после набегов варваров в III в. н. э., сжегших многие поселения и города, на этой территории продолжало жить то же население, что и раньше.

Значение некрополя особенно велико, так как это пока единственный исследованный периферийный могильник последнего периода существования Боспора.

Н. О. ЛЕЙПУНСЬКА

Класифікація амфор архаїчного часу з Ольвії

Неодноразово в археологічній літературі порушувалися питання, пов'язані з систематизацією та класифікацією різних категорій досліджуваного матеріалу. Така робота була проведена нами для однієї з категорій — амфорної тари, що походить з різних шарів і комплексів Ольвії VI—V ст. до н. е. Для складання запропонованої нижче схеми використовувались, в основному, цілі екземпляри, але вже після її побудови стало можливим прив'язати до певних типів амфор і ряд фрагментованих посудин¹.

Більшість дослідників прийняла і визнала найдоцільнішою ієрархічну систему побудови різних схем, коли групування предметів йде від загальних ознак до часткових. Якщо кілька варіантів однієї ознаки поєднуються з одним варіантом другої, то саме ця друга і стає спільною².

⁵⁵ В. Ф. Гайдукевич. Некрополи некоторых боспорских городов, стор. 210—211; Н. М. Пятыйшева. Ювелирные изделия Херсонеса..., стор. 55.

¹ Базою для складання запропонованої класифікаційної схеми були амфори, що зберігаються у фондах Київського Історичного Музею, Інституту Археології АН УРСР та у заповіднику «Ольвія».

² Б. И. Маршак. К разработке критериев сходства и различия керамических комплексов.— Археология и естественные науки. М., 1965, стор. 313.

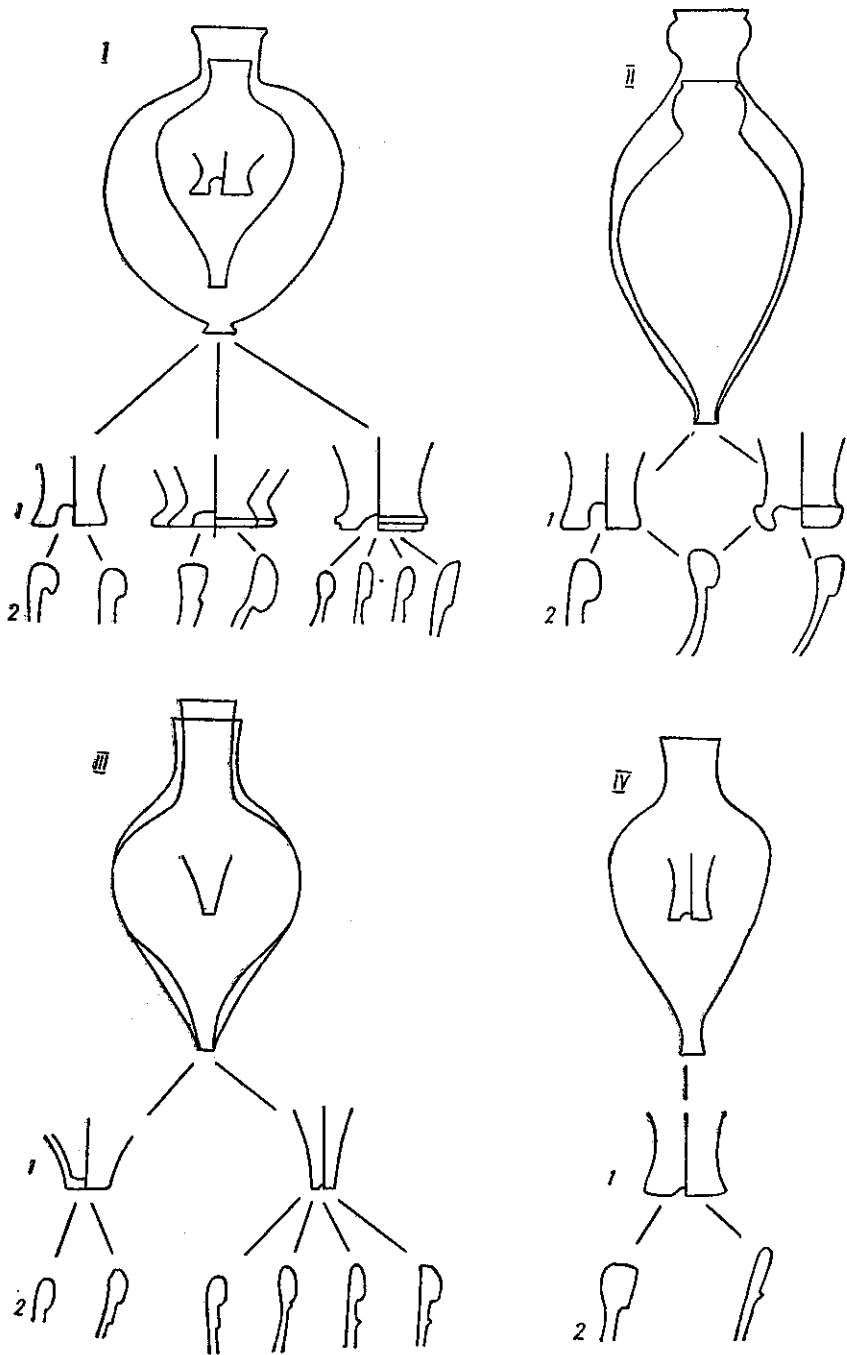

Рис. 1. Схема класифікації амфор VI—V ст. до н. е. з Ольвії. I—IV відділи амфор:

1 — групи кожного відділу; 2 — типи кожного відділу.

При розгляді особливостей форм ранніх амфор цілком виразно простежується саме така картина їх взаємозалежності — кілька різновидів вінець (більш-менш близьких між собою) поєднуються з одним, досить стійким типом ніжки. Тому форму ніжки, її конфігурацію, розріз ми вважаємо однією з основних типотворюючих ознак загального порядку і за цим принципом виділяємо відділи, а за різними варіантами ніжок — групи.

Вінця амфор зазнають значних відхилень навіть всередині певного типу. Це морфологічна особливість другого, часткового порядку, яка кладеться в основу найнижчого ступеня класифікації. Таким чином, поєднання загальних та часткових ознак і дає уявлення про певний тип посудини.

Під час розгляду й оцінки основних типоутворюючих ознак необхідно звернути увагу на загальну конфігурацію посудини та її метричні особливості. Загальна конфігурація сама по собі досить складна і тому для класифікації потребує певного розчленування. З іншого боку, в практичній роботі ми маємо найчастіше справу з фрагментами посудин, тому для нас важливе виділення одиниць класифікації саме по різних профільованих деталях.

Щодо метричних ознак, то при даному обсягу досліджуваного матеріалу їх ще не можна з достатньою обґрунтованістю покласти в основу виділення тих чи інших одиниць класифікації, вищого або нижчого порядку. Кожний відділ має переважно одиничних представників, і наші метричні дані поки що можуть лише сприяти повнішій їх характеристиці. Очевидно, з накопиченням матеріалу становище це зміниться.

Таким чином, до основних типоутворюючих ознак належить форма профільованих частин амфори та загальні обриси тулова. Метричні ознаки їх супроводжують.

В кожному окремому випадку поєднання вищезгаданих ознак дає уявлення про певну посудину або групу, місце її в загальній системі амфор того часу тощо.

Така класифікація звичайно має формальний характер, але це не заважає їй бути основою для побудови типологічних та еволюційних рядів різних амфор, а отже і базою для певних історичних висновків. Очевидно, ця схема з деякими уточненнями й змінами придатна й для інших класів кераміки (гличики, пелики і т. д.).

В межах відомого нам амфорного матеріалу (VI—V ст. до н. е.) виділяються чотири відділи (8 груп, 18 типів). Ці градації (відділи, групи, типи) не є непорушними і незмінними. Схема може змінюватись стосовно до умов певних досліджень. Опис кожного відділу враховує загальну конфігурацію посудин і різні метричні дані (рис. 1).

I відділ — амфори з ніжкою, що має трапецієподібний розріз, широкую низьку ямку. Така ніжка в археологічній літературі звичайно називається кільцевим піддоном.

II відділ — амфори з циліндричними в розрізі ніжками і додатковими деталями у вигляді оперізуючої частини (найчастіше в літературі вони називаються хоськими).

III відділ — амфори з циліндричною в розрізі ніжкою, підшвою, що розширюється, та мілкою ямкою.

IV відділ — амфори з конусоподібними в розрізі ніжками (нерідко називаються склянкоподібними).

В запропонованій статті ми обмежимося розглядом посудин I відділу.

I. Амфори з трапецієподібною в розрізі ніжкою

(кільцевий піддон)

*Основні ознаки відділу*³

1. Вінця — в розрізі наближаються до кола чи еліпса, що стоїть по своїй вертикальній осі, звичайно масивні, з підсічкою, часто карнизоподібні або навислі.

³ Опис ознак груп, типів, окремих посудин даний за формою картки, розробленої раніше. Н. О. Лейпунська. Методика класифікації амфор.— Археологія, 3. К., 1971.

2. Шийка — коротка по відношенню до тулуба, з невеликим розширенням догори, що надає їй воронкоподібної форми.

3. Ручки — за розміром відповідають висоті шийки, звичайно в розрізі еліпсоподібні, щодо горизонтальної площини тулуба стоять вертикально. Пальцеві вдавлення в основі ручок трапляються рідко.

4. Тулуб — наближається до кулястої форми, рідше конусоподібної (в останньому випадку плічка високо розміщені), має чітко фіксовані переходи від шийки до плічок.

5. Ніжка — має вигляд невисокого піддона різних варіантів, що оперізує край підшов амфори.

6. Глина — різної якості й складу, найчастіше жовтого і червоного кольорів, з різними домішками.

7. Знаки — крім орнаментатії на деяких амфорах цього типу є різні знаки: рисунки типу меандра (широкий мазок лаком або червоною фарбою), кружки *di-pinto* тощо.

8. Основні розміри посудин у межах (*м*): $H=0,45-0-65$, $D=0,25-0,40$, $H_3=0,10-0,12$, $H_1=0,30-0,45$, $H_5=0,55-0,60$ *.

Основні співвідношення розмірів: $D/H_5=0,6-0,9$ (з переважанням 0,7); $H_1/H=0,6-0,8$ (з переважанням 0,6); $H_3/H=0,1-0,2$ (з переважанням 0,2); $H_5/H_1=1,0-1,4$ (з переважанням 1,2).

Таким чином, амфори, що належать до цього відділу, найчастіше мають коротку шийку, тулуб, що тяжіє до кулястого (*D* звичайно міститься трохи вище середини висоти тулуба), та низьку ніжку — піддон. Відносно великі коливання різних розмірів для різних посудин пояснюються відмінністю метричних ознак амфор у групах.

За формою профілювання ніжки утворено три групи. До першої належать посудини з піддоном, що має аморфні, невідокремлені обриси; до другої — з чітким профілюванням; до третьої — з ускладненим профілюванням та витягнутими пропорціями всієї ніжки.

За різними варіантами форми вінець виділено типи. В характеристиках останніх необхідно враховувати метричні й морфологічні ознаки, їх взаємозалежність та змінюваність.

Група I, тип 1. До нього належать амфори з вінцями, що в розрізі наближаються до кола (іноді навіть до квадрата), пухких округлих обрисів, з явно позначеною, ввігнутою підсічкою. Ніжки мають вигляд піддона без чітких граней, ямка повторює його форму, верхня її твірна звичайно горизонтальна. Амфори з такими піддонами виготовлялись нерідко з темно-жовтої, брунатної з рідкими блискітками глини. До цього типу можна віднести амфори, подібні до № 93, 100, 132 (рис. 2, 1). Певно, сюди мають входити і деякі екземпляри, орнаментовані широкими смугами ⁴.

При загальній типологічній схожості кожна посудина має виразні особливості, зокрема в характері орнаментатії. Так, смуги лаку або лакоподібної фарби на амфорі № 93 брунатно-червонуваті, завширшки 3—5 см і розміщені строго у звичайній схемі розпису; на амфорі № 132 вони нанесені так само, але неохайно, місцями подвоюються. Ширина смуг — 3—3,7 см. Орнамент на амфорі № 100 теж витримано в суворій схемі, але верхній пояс складається з двох смуг, а нижній — з однієї. Ширина їх близько 3 см.

Різняться також і інші деталі. Так, вінця схожі в розрізі, мають іноді чіткі обриси (№ 132, 100), а інколи більш пухкі — нагадують ва-

* В роботі прийнято такі умовні позначення: *H* — загальна висота посудини, *D* — найбільший діаметр, *H*₃ — висота шийки, *H*₁ — нижньої частини посудини (до місця розміщення *D*), *H*₅ — тулуба без шийки. Вибір *H*₅ зумовлений тим, що при тяжінні ранніх амфор до кулястої форми не завжди можна досить чітко визначити місце розташування *D*.

⁴ И. Б. Зеест. Керамическая тара Боспора.— МИА, № 83, 1960, стор. 138, табл. 11, 6 (амфори з широкою смугою другої половини VI ст. до н. е.).

лик (№ 93). Щодо форми ніжок, то амфора № 93 при досить широкому піддоні має невеличку ямку, а у № 132 і 100 висота піддона і ямка більша, проте загальна ширина ніжки менша. Глина, за деяким винятком, належить до групи середземноморських (№ 93 зроблена з брунатної глини з дрібними блискітками, 100 і 132 — з чистої темно-жовтої).

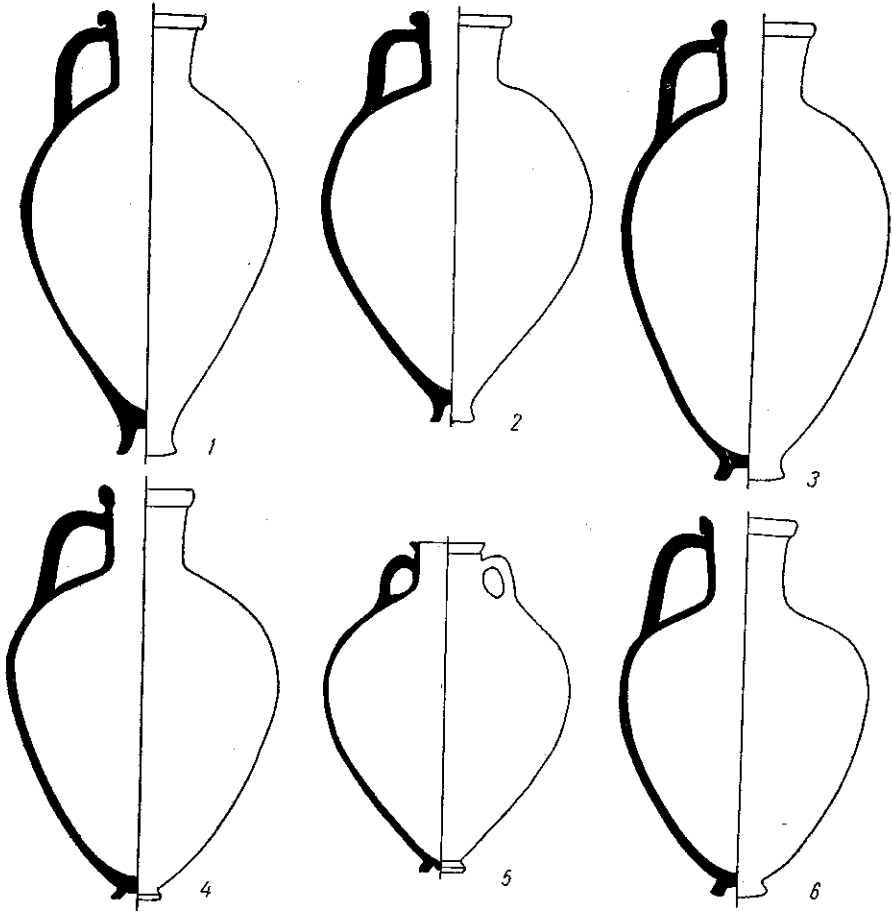

Рис. 2. Амфори I відділу, типи 1, 2 (1—3); амфори I відділу, типи 3, 4 (4—6).

Наявні на деяких амфорах цього типу знаки поки що не піддаються точному дешифруванню.

Група II, типи 2, 3. Сюди входять амфори з низькими й широкими, чітко профільованими піддонами. Ямка звичайно повторює форму його зовнішньої твірної і має в центрі опуклість. Вінця в розрізі наближаються до еліпса або прямокутника; масивні, з виразною підсічкою. Характерні для них воронкоподібні шийки, які чітко відділяються від тулуба. Глина брунатувата з дрібними домішками слюди. До типу 2 належать амфори, схожі з № 188 і 101, до 3 — № 134 (рис. 2, 3).

Тип 4, що стоїть окремо у чисто формальному відношенні, є перехідним до групи III (амфора № 69) (рис. 2, 6).

Поряд з спільними особливостями, характерними для відділу першого, амфори 4-го типу мають деякі відмінності в деталях: врізні пояски на шийці, невеликі валики, що йдуть по її низу тощо. Глина середземноморського типу, поверхня старанно заглажена.

Група III, типи 5, 6, 7. До цієї групи належать амфори, які в літературі найчастіше називають протофасоськими (№ 105, 113, 115, 7,

21 та ін.) (рис. 3). Вони являють собою невеликі посудини ($H=50,0$ см, $D=30,0$ см) з рядом особливостей в деталях. Відносно високе розміщення плічок наближає форму тулуба до конусоподібної, але твірна їх має деяку округлість. Шийка коротка, дещо воронкоподібна; у плані вона кругла або еліпсоподібна. Невелика ніжка належить до типу чітко профільованих піддонів з ускладненою в порівнянні з попередніми типами твірною. Вінця в розрізі наближуються до прямокутника з чіткою підсічкою. Декор, крім врзних поясків по шийці та зрідка валиків по її нижньому діаметру, як і у амфор 4-го типу, відсутній. Дуже рідко трапляються енгліфічні кружки і знаки *dipinto*.

Одним з основних питань у вивченні керамічного матеріалу, зокрема амфорного, є визначення його хронології. При сьогодишньому стані фіксації матеріалу і збереження його ми здебільшого не можемо встановити стратиграфічних умов знахідок. Надто мало в нашому розпорядженні закритих комплексів. Тому датування звичайно проводиться на підставі непрямих даних, і про питання хронології можна говорити тільки в гіпотетичному плані. Так, ряд ознак орнаментального характеру дослідники найчастіше вважають хронологічними. Здебільшого вони характерні для всього архаїчного періоду і лише в рідкісних випадках окреслюють вузьчі рамки. Йдеться про орнаментацию посудин смугами лакоподібної фарби, рельєфні валики, різні знаки тощо.

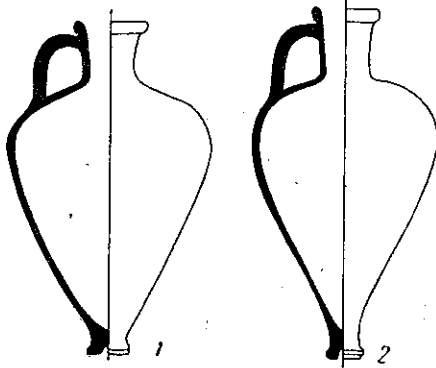

Рис. 3. Амфори I відділу, типи 5—7 (1, 2).

Орнаментация подібного стилю нерідко виступає в декоруванні грецької кераміки і не є характерною лише для амфор. Аналогічний розпис має велика категорія столового посуду, так звана кераміка з поясками, що існувала в материковій, острівній та малоазійській Греції ще з мікенських часів. Значна її кількість трапляється і в Північному Причорномор'ї, в шарах VI—V ст. до н. е.⁵ Тут могли мати вплив традиції стрічкової кераміки, оздоблення посудин фризами, що, в свою чергу, було, очевидно, пов'язане з геометричним характером усього раннього живопису і декору. Про стійкість цієї традиції свідчить поява елліністичної групи посудин з подібною орнаментациєю.

Безперечно, наявність смуг по тулубу характерна для багатьох видів кераміки, що якоюсь мірою відбиває загальний стиль прикладного живопису архаїчних часів. Зрідка така орнаментация може бути корисною і для хронології. Зокрема, з часом розпис стає недбаліший, смуги звужуються, змінюється їх розміщення (у верхній частині наносяться дві). І. Б. Зеест вважає, що подвійний пояс вузьких смуг властивий амфорам другої половини VI ст. до н. е.⁶

Певний інтерес становить і рельєфна орнаментация частини посудин 4—7-го типів. У них по низу шийки йде невеликий (близько 0,3 см) округлий валик. Ця ознака, добре відома у VII—VI ст. до н. е. для амфор стилю Фікеллур та інших, є, безперечно, відображенням традицій, які існували у виробництві металевого посуду. Отже, валик можна вважати хронологічною ознакою, хоч він не дає поки що досить вузьких меж, оскільки не трапляється пізніше V ст. до н. е.

⁵ V. Grase. Amphoras and the Ancient wine Trade, p. 35 — тут є цікавий приклад розписної амфори навіть V ст. до н. е., весь тулуб якої вкритий паралельними смугами аналогічно простому посуду.

⁶ И. Б. Зеест. Вказ. праця, стор. 72.

Цікаво, що подібне оформлення шийки відоме і в значно пізніші римські часи, хоч і надзвичайно рідко в класичну і навіть елліністичну епоху, для якої нерідко буває характерне наслідування архаїчних рис⁷.

На шийці багатьох амфор раннього часу, в тому числі й екземплярів першого відділу, після випалювання ставились різні знаки, найчастіше червоною фарбою.

Судячи за їх розміщенням та іншими даними, напевно, вони виконували такі самі функції, що й пізніші клеймування. Можливо, що саме це і зумовило в дальшому локалізуванні деяких знаків і клейм на шийках амфор (гераклеїські, частина фасоських). Але в ранні часи найчастіше трапляються різні мазки, хрести, кружечки тощо. Поділити їх на хронологічні групи поки що неможливо.

Амфори першого відділу були поширені в Північному Причорномор'ї у VI—V ст. до н. е. Тепер є можливість встановити послідовність існування окремих типів.

За рядом ознак найранішими є, очевидно, амфори I групи — частина їх звичайно датується першою половиною VI ст. до н. е.⁸ Проте більшість належить до пізнішого періоду, в усякому разі до середини або другої половини VI ст. до н. е.⁹ Для цього типу характерне переважання пухких, округлих у плані вінець, амфорних піддонів, кулястих обрисів тулуба. Виготовлені амфори з дуже чистої, шаруватої глини жовтого тону з домішками слюди. Але трапляються екземпляри, в яких крихка глина має домішки піску і слюди. Можна припустити, що тут представлені вироби різних майстерень (центрів). Найбільша їх кількість, за стратиграфічними умовами знахідок, належить до другої половини VI ст. до н. е. Про їх дальше існування свідчить і те, що нерідко вони виступають разом з хіоськими амфорами V ст. до н. е. з роздутою шийкою.

До складу II групи входять найраніші амфори Ольвії, але між ними простежуються і деякі відмінності. Так, посудини 4-го типу за характером своїх ознак здаються давнішими, ніж 5—7-го типів, які відомі в шарах кінця VI—V ст. до н. е.¹⁰ Коли припинилось існування цих амфор, встановити важко. Найімовірніше, це відбулося у другій половині V ст. до н. е.

Необхідно звернути увагу ще на одне питання, пов'язане з вивченням ранніх грецьких амфор. Типологічно до групи виробів з трапецієподібними в розрізі ніжками належать посудини другої половини VI ст. до н. е., орнаментовані широкими смугами. Походження їх пов'язується з якимось дорійським центром на підставі наявності на одному такому екземплярі знака дорійського алфавіту¹¹. Приєднуючись до цієї точки зору, І. Б. Зеєст все ж висловлює припущення, що згаданий центр розміщувався десь у районі Східного Середземномор'я, бо за орнаментациєю амфори близькі до хіоських¹². На нашу думку, досить обгрунтованим є віднесення цих амфор з широкими смугами до виробництва Хіосу. Підставою є такі факти.

1. Піддон амфор цієї групи не має чіткого профілювання і загаль-

⁷ М. И. Вязьмитина. Сарматские погребения у с. Новофилипповка.— Вопросы скифо-сарматской археологии. М., 1952, стор. 231, табл. IV, 3, стор. 234.

⁸ И. Б. Зеест. Вказ. праця, стор. 69. Нерідко амфори орнаментовані широкими смугами лаку.

⁹ Там же, стор. 71—72; Т. Н. Книпович. Некрополь в северо-восточной части Ольвийского городища.— СА, VI, С. И. Капошина. О скифских элементах в культуре Ольвии.— МИА, № 50, 1956, стор. 158.

¹⁰ Ці амфори відомі в боспорських похованнях кінця VI — початку V ст. до н. е. И. Б. Зеест. Вказ. праця, стор. 80. В Ольвії в ямі № 1 на ділянці А₁ (розкопки 1955 р.), а також у міських шарах античних міст Північного Причорномор'я.

¹¹ Б. Н. Граксов. Клеймо на амфоре VI в. до н. э.— ИС, II, Труды ГИМ, вып. XXVI, М., 1957; И. Б. Зеест. Вказ. праця, стор. 72.

¹² И. Б. Зеест. Вказ. праця.

ною своєю конфігурацією дуже нагадує циліндричну ніжку з грибоподібною або циліндричною ямкою, відому для хіоських зразків VI—V ст. до н. е.

2. Амфори, орнаментовані, як і хіоські, широкими смугами, у тому числі іноді й роздутою шийкою, наявні в ранніх шарах Ольвії, Пантікапея, Тірітаки, Німфея та інших міст. Розпис на хіоських амфорах відомий і для більш раннього часу — першої половини VI ст. до н. е. (за матеріалами Березані, Німфея).

3. Вищезгаданий знак корінфсько-мегарського алфавіту було нанесено червоною фарбою на амфору після випалу. Це міг зробити не обов'язково майстер, який формував посудину.

4. Судячи за описом, глина близька до тіста хіоських амфор¹³.

5. Непрямим доказом хіоського походження екземплярів цієї групи може бути наявність в Ольвії значної кількості ранньої хіоської кераміки інших видів, тим часом як дорійські вироби для цього періоду дуже рідкісні¹⁴.

Отже, амфори з широкими смугами, датовані другою половиною VI ст. до н. е., за своїм походженням найімовірніше хіоські.

Особливий інтерес становить співвідношення ознак 3-го і 4—7-го типів, тобто групи II і III. Для них в цілому характерне тісне переплетення і взаємозалежність морфологічних та метричних ознак, що зумовлює значні труднощі під час класифікації. З другого боку, саме цей тісний зв'язок і дав змогу зробити деякі припущення.

Дослідження різних співвідношень, зокрема висот і діаметрів посудин, встановлює, що за багатьма параметрами амфори 4-го типу близькі до амфор 5—7-го типів. Морфологічні ознаки перших виразно передують особливостям останніх: тут є ті ж самі прямокутні в розрізі вінця, але масивніших, округлих обрисів, характерних для більш раннього часу. Ніжка 4-го типу вже менша і дещо витягнута, але ще не набула ускладненого профілювання 5—7-го типів (так звані протофасоскі). Спостерігаються і певні відмінності: вінця стають вужчі й менші в основних розмірах, ускладнюється ніжка, але зберігається велика ямка і загальний характер піддона, втрачається кулястість посудини і зменшується її висота й діаметр. Всі ці відхилення в деталях відповідають картині змінюваності ознак в цілому — від простіших форм до ускладнених. Очевидно, розглядувані амфори типологічно повинні були прийти на зміну амфорам 4-го типу. Це підтверджується і характером їх метричних ознак, співвідношення яких у посудин 4, 5—7-го типів близьке між собою.

Типологічний аналіз дає можливість висунути гіпотезу щодо походження так званих протофасоських амфор, поширених в Північному Причорномор'ї. Посудини 4-го типу дослідники нерідко вважають самоськими, а 5—7-типів, що найчастіше називаються протофасоськими, зв'язують з виробництвом Фасосу. Враховуючи близькість цих типів, можна припустити, що вони походять з одного центру.

Остаточне розв'язання проблеми залежить від того, наскільки надійно визначене походження амфор хоча б одного з типів. На жаль, в основу атрибуції цих виробів звичайно кладеться тільки візуальне визначення форми ніжки і її характеру, кольору, якості тіста. Проте, за нашими спостереженнями, тут відсутня така чітка картина — нерідко схожа глина властива різним типам амфор і навпаки.

Слід зауважити, що належність амфор 5—7-го типів визначається обережно. Так, І. Б. Зеест відзначає тільки, що глина їх подібна до

¹³ І. Б. Зеест. Вказ. праця, стор. 72.

¹⁴ Відома родоська (дорійська) кераміка в ранніх шарах, проте вона ще точно не локалізована, і багато хто з дослідників вважає, що вона походить з різних, у тому числі й іонійських центрів. Н. А. Сидорова. Архаическая керамика из Пантикапея.— МИА, № 103, 1962, стор. 95 і далі.

фасоської і різко відрізняється від глин інших центрів¹⁵. Крім того, у складному профілюванні їх ніжок вбачається схожість з ніжками біко-нічних фасоських амфор. Є припущення, що обидва типи виготовлялись на Фасосі одночасно. Звичайно, виготовлення різних типів посуду в одному центрі цілком реальне, особливо при можливості існування кількох гончарних майстерень у полісі. Але характер зміни морфологічних ознак свідчить, що ці амфори є завершальним етапом 4-го типу, а не початком розвитку пізніших фасоських¹⁶. Так, форма ніжки останніх циліндрична у верхній частині з розширеною підшовою, а ніжки амфор 5—7-го типів більш схожі з піддоном — широка ямка, вертикальні грані тощо. Не простежується нічого спільного і в формі вінець.

Таким чином, переконливішою і вірогіднішою здається гіпотеза щодо самоського походження протофасоських амфор. Дальше накопичення матеріалу дасть можливість остаточно відповісти на це питання¹⁷.

В результаті докладного розгляду амфор 1 відділу ми маємо картину досить складної сукупності посудин різних щодо походження та ряду хронологічних ознак, але об'єднаних за своїми типологічними характеристиками.

Каталог амфор 1 відділу

Порядковий №	Назва деталі	Опис деталей	Висота, см	Діаметр, см
1/1 055—871			51,5 ¹⁸	30,2
	Вінця	У розрізі наближаються до прямокутника. Зовнішня частина твірної вертикальна. Є широка підсічка. Вінця масивні, карнизоподібні	2,2	1,5
	Шийка	Догори дещо розширюється. В плані являє еліпс. Чітко відділена від тулуба	11,2	13,5×12,2 ¹⁹
	Ручки	Еліпсоподібні	10,0	
	Тулуб	З високо розміщеними плічками, округлою твірною		
	Ніжка	Типу чітко профільованого піддону. Ямка в розрізі трапецієподібна	2,7	4,5; 5,5
	Глина	Чиста, світлого, жовто-сіруватого тону, всередині черепка — сіра		
2/66 Б/27—389	Інші ознаки	Можливо, сліди ангобу	45,0*	27,2**
	Вінця	У розрізі наближаються до прямокутника. Підсічка згладжена. Лінії твірної невизначені	1/8	1,3
	Шийка	Трохи розширюється догори, у плані — коло. Перехід до плічок виділяється, але невизначено	8,7	10,2
	Ручки	Еліпсоподібні, сплюснені	11,0	3,7×2,0

¹⁵ И. Б. Зеест. Вказ. праця, стор. 80.

¹⁶ Там же, табл. VI, рис. 16.

¹⁷ Фасоське походження цих амфор бере під сумнів і О. Д. Лордкіпанідзе, який називає їх псевдосамоськими. О. Д. Lordkipanidze. Colchis in the Early Antique Period and her relations with the Greek World — Archaeologia, XIX, 1968, стор. 37—40.

¹⁸ Тут і далі зірочками буде позначено найбільші висоти (*) та діаметр (**) амфори.

¹⁹ Тут і далі діаметри шийки даються по вінцях.

Порядковий №	Назва деталі	Опис деталей	Висота, см	Діаметр, см
3/69 Б ₂₇ —2698	Тулуб	Наближається до конусоподібного, з високим розміщенням плічок. Округлий характер твірної		
	Ніжка	У вигляді чітко профільованого піддона. Ямка в розрізі трапецієподібна	2,1	4,1—4,6
	Глина	Цегляного тону із значною кількістю блискіток слюди		
	Інші ознаки	Немає		
			49,7*	32,9**
	Вінця	У розрізі наближаються до прямокутника, поставленого по довгій осі. Широка горизонтальна підсічка (0,5 см). Вінця масивні, карнизоподібні	2,4	1,6
	Шийка	Розширюється догори, воронкоподібна. У плані — коло. Чітко відділяється від плічок	11,8	12,9
	Ручки	Еліпсоподібні, сплюснені	13,0	3,7×1,6
4/93 Б ₃₅ —59 Ас10815	Тулуб	Наближається до кулястого		
	Ніжка	Типу піддона, без складного профілювання. Ямка трапецієподібна в розрізі	2,3	5,6—6,4
	Глина	Жовта, є блискітки слюди		
	Інші ознаки	Врізний поясок на 2,0 см, нижче вінець по шийці. Маленький валик по нижньому діаметру шийки. Поверхня амфори добре заглажена	60,5*	35,8**
	Вінця	У розрізі наближаються до кола, з широкою підсічкою. Створюється враження нависаючого валика		
	Шийка	Пряма, дещо розширюється у верхній частині, у плані коло. Різко відділена від плічок	10,2	14,6
	Ручки	Еліпсоподібні, поставлені вертикально	12,5	4,0×2,1
	Тулуб	Кулястий, з чітким відділенням від шийки		
5/99 Б ₂₇ —256	Ніжка	Має форму аморфного піддона	2,6	8,1—9,1
	Глина	Коричнева, є дрібні блискітки слюди		
	Інші ознаки	Амфора по вінцях, ручках і тулубу, пофарбована смугами брунатнуватого червоноуватого лаку. Ширина смуг 3,0—5,0 см. Поверхня посудини добре заглажена, створюючи враження лощіння	74,0*	36,8**
	Вінця	У розрізі наближаються до кола, валикоподібні, слабо відділяються від стінки шийки		
	Шийка	Розширюється догори воронкоподібно, у плані — коло, різко відділене від плічок	15,2	14,0
	Ручки	Еліпсоподібні, поставлені вертикально, з незначним відхиленням	19,0	4,6×2,7

Порядковий №	Назва деталі	Опис деталей	Висота, см	Діаметр, см
6/100 В ₄₉ —149	Тулуб	Наближається до кулястого	3,0	6,2—6,6
	Ніжка	Має форму низького аморфного піддона. Ямка в розрізі трапецієподібна, різко розширюється донизу (тип. I)		
	Глина	З дрібними домішками (білі, чорні)	54,2*	31,2**
	Інші ознаки	Амфора орнаментована смугами червоного лаку по вінцях, ручках, під ручками та тулубу. Схема орнаментации не виходить за рамки звичайної. Різняться тільки меншою шириною смуги і недбалістю виконання. На одному боці шийки — сліди кружка <i>dirinto</i> , діаметром 2,0 см. На боці амфори є вм'ятина, яка утворилась до випалювання, очевидно, під час сушіння на сонці		
	Вінця	У розрізі наближаються до кола, масивні, валикоподібні, з широкою підсічкою		
Шийка	Трохи розширюється догори, у плані — еліпс, плавний перехід до плічок	10,9	13,5×12,5	
Ручки	Еліпсоподібні, поставлені вертикально	12,8	3,8×2,0	
Тулуб	Кулястий	1,3	4,8—5,5	
Ніжка	Має форму високого піддона, що ледь розширюється донизу. Ямка висока, майже циліндрична			
7/101 Б ₃₇ —80 Б—5486	Глина	Чиста, темно-жовта	54,6*	35,2**
	Інші ознаки	Амфора орнаментована смугами чорно-брунатного лаку по вінцях, ручках і тулубу, на якому вони розміщені двома поясами: верхній складається з двох смуг, нижній — з однієї. Ширина смуги — близько 30 см. На одному боці шийки чорним лаком нанесено знак типу меандра		
	Вінця	Масивні, у розрізі наближаються до еліпса, поставленого вертикально по його довгій осі. Рівна і досить широка підсічка		
	Шийка	Трохи розширюється догори, у плані — еліпс	11,2	14,5×13,9
	Ручки	Еліпсоподібні	11,8	4,2×2,0
Тулуб	Кулястий	2,0	5,6—6,9	
Ніжка	У вигляді низького, чітко профільованого піддона з виділеним пояском. Ямка в розрізі трапецієподібна, але верхня її твірна опукла			
Глина	Чиста, брунатна	Поверхня амфори добре заглажена. Орнаментации немає. По шийці, нижче вінця, проходить врізний поясок. На ручці — три зарубки		
Інші ознаки				

Порядковий №	Назва деталі	Опис деталей	Висота, см	Діаметр, см
8/105 Б ₇ —492			49,2*	26,4**
	Вінця	У розрізі наближаються до прямокутника, поставленого по вертикальній осі. Є велика горизонтальна підсічка	1,8	1,2
	Шийка	З незначним розширенням догори. В плані еліпс, але з дуже малою різницею в осях, чітко відділена від плічок	9,5	10,0×9,0
	Ручки	Еліпсоподібні	12,3	4,2×1,5
	Тулуб	Наближається до конусоподібного. Твірна округла		
	Ніжка	Типу піддону з ускладненим профілюванням. Ямка циліндрична. Пошкоджена	3,3	4,2—5,0
	Глина Інші ознаки	Темно-жовта, чиста Немає	47,0*	25,2**
9/113 Б ₂₇ —258	Вінця	У розрізі наближаються до нерівнобедреної трапеції. Є невелика підсічка		
	Шийка	З незначним розширенням догори. Циліндрична, в плані — еліпс. Чітко відділяється від плічок	9,0	10,1×9,1
	Ручки	Еліпсоподібні	11,5	3,2×1,7
	Тулуб	Наближається до конусоподібного. Округлий характер твірної		
	Ніжка	Типу піддона з ускладненим профілюванням. Грані виділені вузькими ремінцями. Ямка у вигляді зрізаного конуса	4,2	3,8—4,1
	Глина Інші ознаки	Жовто-брунатного кольору з різними домішками, незначна кількість частинок слюди Немає	45,0*	24,8**
	10/115 Б—40—4	Вінця	У розрізі наближаються до прямокутника. Слабо виражена підсічка	1,3
Шийка		Циліндрична. У плані — еліпс. Чітко відділена від плічок	9,5	10,2×8,0
Ручки		Еліпсоподібні	9,3	3,5×1,8
Тулуб		Наближається до конусоподібного. Округлий характер твірної		
Ніжка		У вигляді чітко профільованого піддона. Ямка наближається до циліндричної	2,7	3,2—4,4
Глина Інші ознаки		Жовтувата, з дрібними незначними домішками Немає	57,5*	33,7**
11/132 049—2405		Вінця	Масивні, у розрізі наближаються до кола, дзвобоподібна підсічка	

Порядковий №	Назва деталі	Опис деталей	Висота, см	Діаметр, см
12/134 049—2407	Шийка	Трохи розширюється догори. У плані — коло	10,7	14,7
	Ручки	Еліпсоподібні	13,5	3,7×2,0
	Тулуб	Наближається до кулястого		
	Ніжка	У вигляді піддона, ямка в розрізі трапецієподібна, із заокругленням твірної в нижній частині	3,5	7,5
	Глина	Жовта, чиста		
	Інші ознаки	Амфора орнаментована широкими смугами брунатного лаку по вінцях, ручках і тулубу; на останньому — двома поясами. На всю ширину і висоту однієї половини шийки широким недбалим мазком червоною фарбою (вохра?) нанесено знак типу меандра у висоту однієї половини шийки		
			65,3*	39,5**
	Вінця	У розрізі наближаються до прямокутника, твірна пряма, з чітким профілюванням. Замість підсічки — вдавлення (глибина — 0,1 см)		
	Шийка	Дещо розширюється догори, у плані — еліпс	8,0	13,0×12,2
	Ручки	Еліпсоподібні, мають акуратні пальцеві вдавлення в основі	8,2	3,7×2,5
13/188 5543	Тулуб	Наближається до кулястого		
	Ніжка	У вигляді чітко профільованого піддона. Верхня твірна трапецієподібної в розрізі ямки має опуклість у центрі	1,3	6,2—6,5
	Глина	Блідо-червона, незначна домішка чорних частинок і дрібного піску		
	Інші ознаки	Поверхня амфори добре заглажена. Орнаментатії немає		
			54,5*	35,0**
	Вінця	У розрізі наближаються до прямокутника, поставленого по вертикальній осі. Широка підсічка. Вінця масивні	3,0	1,5
	Шийка	Воронкоподібна, у плані — еліпс. Чітко відділена від тулуба	12	13,5×14,5
	Ручки	Еліпсоподібні	10,0	—
	Тулуб	Наближається до конусоподібного. Округлий характер твірної		
	Ніжка	Типу чітко профільованого піддона. Ямка в розрізі трапецієподібна, але верхня твірна опукла	2,0	6,0—6,5
Глина	Жовтувато-брунатна, з невеликими домішками слюди			
Інші ознаки	По верху шийки проходить врізний пояс. По її нижньому діаметру — валик. На тулубі помітні сліди заглажування			

Н. А. ЛЕЙПУНСКАЯ

**Классификация амфор архаического времени
из Ольвии**

Резюме

В работе рассматриваются вопросы классификации амфор из Ольвии, в частности, относящихся к VI—V вв. до н. э. По ряду общих и частных признаков они делятся на отделы, группы и типы. Здесь анализируются образцы I отдела — амфоры с трапециевидной в разделе ножкой (кольцевой поддон). Определяется ряд хронологических и других особенностей отдела. Рассматриваются вопросы происхождения некоторых типов: часть сосудов отнесена к хиосскому производству, протофасосские амфоры сближаются с самосскими.